

СКІФСЬКИЙ КУРГАН БІЛЯ С. КРАСНОГІРКА НА КІРОВОГРАДЩИНІ

Кирило ПАНЧЕНКО (Кіровоград)

У статті опубліковані матеріали з розкопок кургану IV ст. до н. е. біля с. Красногірка Голованівського району Кіровоградської області. Дослідження пам'ятки були проведені у 1983 р. Н.М. Бокій.

Ключові слова: курган, скіфи, катакомба, поховальний обряд, кінська вузда.

В статье опубликованы материалы с раскопок кургана IV в. до н. е. у с. Красногирка Голованевского района Кировоградской области. Исследование памятника были проведены в 1983 г. Н.М. Бокій.

Ключевые слова: курган, скифы, катакомба, погребальный обряд, конская узда.

The article published material from the excavation of the mound IV BC at Krasnohirka Golovanevsk district of Kirovograd region. Studies were conducted attractions N.M. Boki in 1983.

Keywords: barrow, Scythians, catacombs, burial ritual, horse check.

В 1983 р. археологічною експедицією тодішнього Кіровоградського державного педагогічного інституту імені О.С. Пушкіна (тепер Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка) були проведені розкопки кургану скіфського часу біля с. Красногірка Голованівського району на Кіровоградщині. Матеріали цих досліджень зберігаються у фондах Археологічного музею імені Нінель Бокій при Університеті й досі залишалися неопублікованими, а лише побіжно згадані в публікації місцевої газети [5, с. 3].

На початку 1980-х рр. біля села, під час збору врожаю на полі тодішнього колгоспу імені Тельмана, на одному з курганів провалився комбайн. Навесні 1983 р. на полі почала роботу археологічна експедиція на чолі з Н.М. Бокій. В результаті проведених робіт на облік були взяті всі кургани розташовані на полях колгоспу та розкопаний курган № 7 з похованням у катакомбі (Рис. 2).

Курган № 7 розташовувався за 2 км на південний схід від села, на лівому березі р. Синиці (в межиріччі Синиці та Південного Бугу) та входив до групи, що складалася із 8 насипів [3].

За словами місцевих жителів в 60-х рр. висота насипу кургану сягала більше 3 м. На момент розкопок його висота складала вже 1,2 м, а діаметр – 20 м. Розкопки проводилися за допомогою бульдозера. На глибині 0,3 – 0,4 м був зафіксований глиняний викид діаметром 5 – 5,5 м. Товщина викиду в центральній частині 0,9 м. За межами основної маси глина викиду розсипана тонким шаром діаметром до 10 м.

На підкурганній поверхні, на відстані 1,5 м на північний схід від центру ями, були знайдені предмети кінської вузди та залізний ніж. В західній частині кургану, в насипі, був знайдений фрагмент стінки амфори.

Вхідна яма, зафіксована на глибині 1,8 м, була заповнена жовтою глиною. Яма орієнтовна в напрямку захід – південний захід – схід – північний схід. Розміри ями: довжина 2,6 м, ширина – 1,55 м, глибина – 4,1 м. У північно-західному куті ями знаходилася материкова сходи́на у вигляді стовпа. Сходи́на мала підпрямокутну форму, розмірами 0,4 – 0,5 м х 0,75 – 0,85 м, висота сходи́ни – 2 м.

Також в ямі виявлені три сходи́ни під східною стінкою. Перша шириною 0,6 м зафіксована на глибині – 3,35 м. Друга шириною 1 м – на глибині 3,7 м. Третя шириною 0,8 м – на глибині 4,1 м. Сходи́ни були вирізані не на всю ширину ями, а півколом під західною та північною стінками. У підніжжя другої сходи́нки була прокопана канавка шириною 0,1 – 0,15 м, в заповненні якої знаходилася велика кількість дерева від заслону, що закривав вхід у катакомбу.

На глибині 2,5 м, у північній стінці ями, виявлений грабіжницький лаз діаметром 0,6 – 0,7 м.

Вхід у катакомбу зроблений в західній стіні вхідної ями. Висота входу – 1,5 м, ширина – 1 м.

Поховальна камера підпрямокутної форми з заокругленою з південної сторони сходи́нкою. Розміри ями: довжина – 4 м, ширина – 2,8 м, глибина дна катакомби – 4,5 м. Задня (західна) стінка катакомби вертикальна, а бокові, північна та південна, дещо нахилені, глибина відхилення складає – 0,25 – 0,35 м. У північній стінці катакомби зафіксований отвір грабіжницького лазу з'єднаний з першим. Ймовірно, спочатку грабіжники потрапили у вхідну яму, а потім прокопали лаз у катакомбу. Діаметр отвору – 0,5 – 0,55 м на висоті 1,3 від дна. Поховання пограбоване. Дно катакомби було покрито настилом з дерев'яних дощок. Збереглися залишки чотирьох поперечних та чотирьох поздовжніх дощок під північною стінкою. Положення кістяка визначити неможливо. На дні збереглася лише плечова кістка, декілька хребців та уламки ребер. Всі інші кістки знаходилися в грабіжницькому лазі. На сходах до поховальної камери та на вході в катакомбу виявлені 8 залізних скоб та залізний підток, у центрі могили знайдений фрагмент бронзового виробу у кородованому стані (стріла?) [3].

Розглянемо детальніше виявлені артефакти.

Предмети кінської вузди представлені комплектом вудил, сегментом вудил та чотирма псаліями.

Вудила – петель часті (рис. 1.4), зовнішні та внутрішні петлі розташовані збоку стержня. Стержні ланок округлі в перетині, виті. На зовнішніх петлях трикутні привіси для кріплення ремін. Довжина кожної з ланок – 10 см, товщина перетину стержнів – 1,2 см, висота привісів – 5 см. На думку О.Д. Могилова, витість робила вудила міцнішими та покращувала керування конем [14, с. 22]. Подібні вудила з витими стержнями на Правобережжі Дніпра знайдені в кургані 6 біля с. Старе [22, рис. 14, 1], на Лівому березі – в кургані біля с. Волковиці [7, табл. XXXIV, 6]. На Середньому Доні комплект схожих вудил виявлений в кургані 1/12 біля урочища “Часті кургани” [12, табл. 23, 33]. Такі ж вудила з трикутними привісами знайдені на Правобережжі у похованні IV ст. до н. е. в кургані 63 поблизу Бобриці [2, с. 96]. Аналогічні привіси зустрічаються й у степових курганах IV ст. до н. е. з Північного Причорномор'я – Товста Могила [16, рис. 18, 2], Мелітопольський курган [21, Рис. 152, 5], Братолюбівський курган [11, рис. 21, 3], Чортмлик [1, кат. 4, с. 148].

Також в кургані виявлений один сегмент петельчастих вудил (рис. 1.5) з прямими стержнями округлими в перетині. Розміри: довжина – 10 см, товщина перетину – 0,8 см. Подібні знахідки широко відомі на скіфських пам'ятках. Вони з'явилися у скіфському середовищі ще у середині VII ст. до н. е. та побутували аж до III ст. до н. е. [15, с. 46]. На

Правобережжі Дніпра такі вудила виявлені у кургані № 490 біля с. Макіївка [18, рис. 5,1], в Медерівському кургані [4, Рис. 4,7]. Відомі вони й на Лівому березі Дніпра – в курганах № 2 біля с. Будки [7, рис.19], біля Хутора Шумейко [7, рис. 24]. На Середньому Доні комплекти подібних вудил знайдені в кургані 1 біля урочища Часті кургани та в кургані 7 біля с. Руская Тростянка [12, табл. 22, 1, 26].

Знайдені дві пари паліїв, за класифікацією О.Д. Могилова належать до прямих залізних дводирчастих псаліїв [15, с. 38 – 39].

Перші два відносяться до типу прямих дводирчастих псаліїв приземистих пропорцій та мають округлі плоскі голівки на кінцях стержнів [14, с. 38] (рис. 1.7). Розміри: довжина – 13,0 – 13,3 см, товщина перетину стержня – 0,8 – 0,9 см, діаметр голівок – 1,5 – 1,7 см. Подібні псалії з'являються у 2-й половині V ст. до н. е. та набувають масового поширення вже у IV ст. до н. е. [15, с. 38; 19, с. 37]. На Правобережжі аналогії цим знахідкам відомі в курганах 63 біля с. Бобриці, 487 біля с. Капітанівка, 490 біля с. Макіївки та ін. [19, с. 37, Табл. 26, 1, 2, 21; 7, табл. 11, 1]. На Лівобережжі такі псалії виявлені у кургані 7 (Старинська птахофабрика) [8, рис. 1, 2]. Відомі подібні речі й на Середньому Доні у кургані 29/21 біля с. Мастюгіно [12, рис. 2, 160].

Інші два псалія належать до типу прямих дводирчастих стержневих (рис. 1.6). Розміри: довжина – 13,0 см, товщина перетину стержня – 0,8 см. Вони є досить поширеними у скіфський час, з'являються наприкінці першої половини VI ст. до н. е. та побутують до початку III ст. до н. е. [14, с. 39].

Фрагмент ножа, виявлений разом з предметами вузди, виготовлений із заліза та має горбату спинку, ручка відламана (рис. 1.3). Розміри ножа: довжина, що збереглася – 7,5 см, товщина перетину – 0,3 см.

Залізні скоби з поховання мають підпрямокутну форму розмірами 3,5 x 4,0 см (рис. 1.1–2). Подібні скоби досить часто знаходять у скіфських похованнях де вони використовувалися для зміцнення дерев'яних закладів чи підносів з жертвовною їжею.

Підток, знайдений в могилі, виготовлений із цільного листа заліза та має рюмкоподібну форму (рис. 1.8). Розміри: довжина підтоку – 11,0 см, діаметр – 1,7 – 3,0 см. Подібні знахідки більш притаманні для Середнього Дону [13, с. 45, табл. 13, 12 – 13], проте зустрічаються у Придніпров'ї [19, табл. 36, 11; 22, рис. 4, 2].

Щодо поховального обряду, то досліджена в кургані катакомба належить до типу II варіанту 1 А за класифікацією В.С. Ольховського – довгі вісі вхідної ями та камери розташовані на одній прямій [17, табл. 2]. Подібні катакомби з'являються у Північному Причорномор'ї в першій половині IV ст. до н. е. та побутують тут впродовж пізньоскіфського часу [17, с. 35]. Використання дерев'яних закладів в поховальних камерах є одним із традиційних елементів поховального обряду скіфів. Канавки у сходах катакомби, досить часто використовувалися для укріплення цих заслонів [17, с. 30]. Залишки кісток в могилі та грабіжницькому лазі дозволяють стверджувати, що у кургані був використаний обряд трупопокладення на дерев'яному настилі, що зберігся поряд з північно-східною стінкою камери. Подібні настили, що покривають частину чи все дно поховальної споруди, відомі у скіфів з V ст. до н. е. [17, с. 67], проте частіше зустрічаються в похованнях середнього та вищого прошарків скіфського суспільства з IV ст. до н. е. [17, с. 105].

Таким чином, поховальний обряд та знахідки з кургану біля с. Красногірка дають змогу датувати пам'ятку IV ст. до н. е. Виявлені артефакти є лише частиною супровідного інвентарю, що ймовірно був значно багатшим. Це засвідчує і сам факт пограбування могили на глибині 4,5 м в давнину. Залишки поховальної споруди дозволяють припустити, що похований належав до представників середньої або вищої ланки скіфського суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А.Ю., Мурзин В.Ю., Ролле Р. Чертомлык (Скифский царский курган IV в. до н. э.). – К., 1991. – 416 с.
2. Бобринский А.А. Курганы и случайные находки близ местечка Смелы. – СПб, 1901. – Т III. – 171 с.
3. Бокий Н.М. Полевой дневник раскопок у с. Красногорка Голованевского района в 1983 р. // АМБ. – 2014/1.
4. Бокий Н.М. Скифский курган у села Медерова // СА. – 1974. – № 4. – С. 264 – 271.

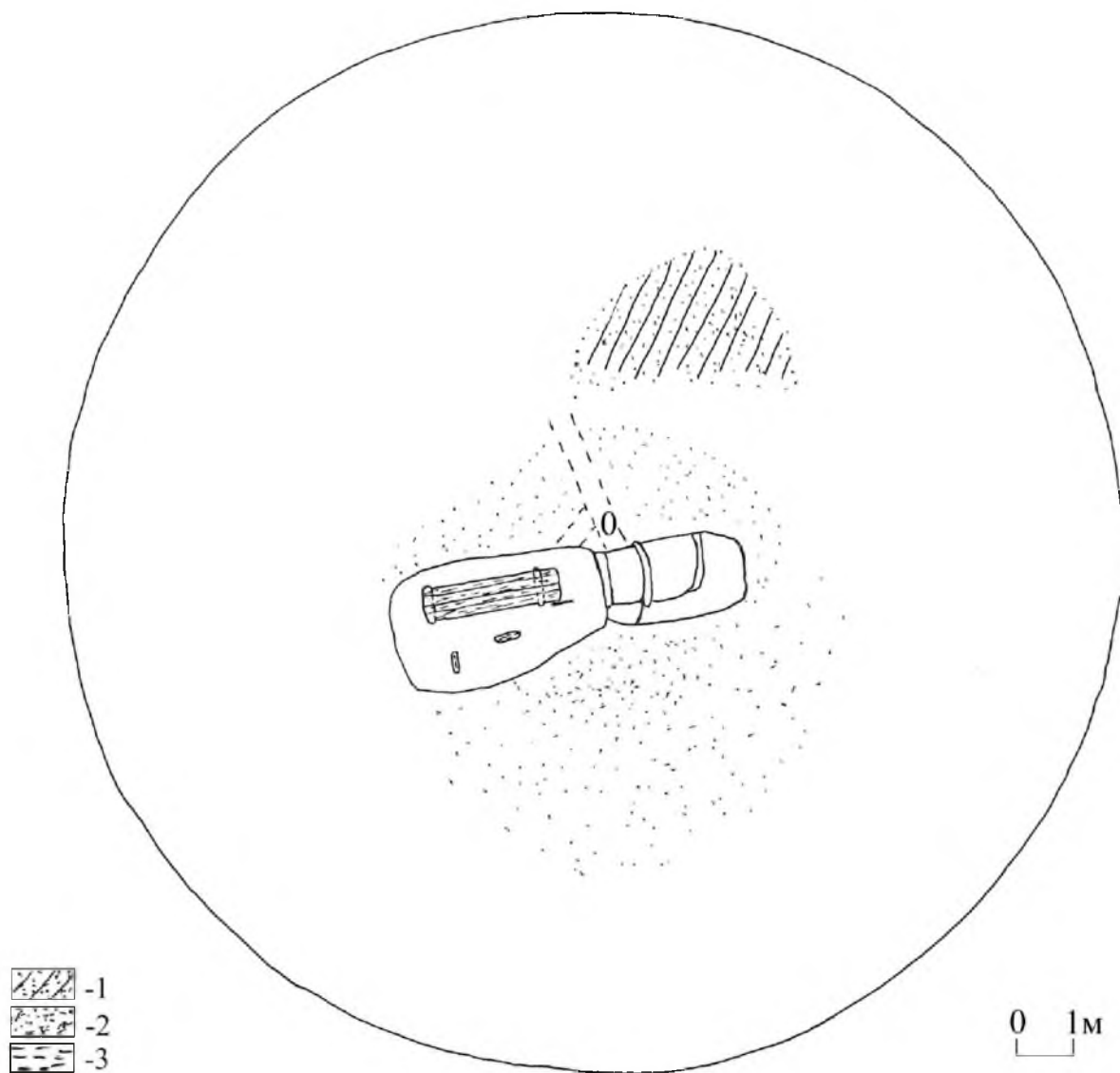


Рис. 2. План кургану біля с. Красногірка (за Н.М. Бокій):

1 – глина змішана із землею; 2 – викид; 3 – дерево.